

Kincsek az értéktárakból

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt 2012 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény értelmében a nemzeti értékek megóvandó értékek, azok azonosításában, rendszerezésében, adataik nyilvántartásba vételében és folyamatos frissítésében, gondozásában a megyei önkormányzatok működhetnek közre. A megyei értéktárak jelentik a Nemzeti Értéktár középső szintjét, míg az alsót – ahol létrejöttek ilyenek – a települési értéktárak képviselik. Ezúttal is az értéktárakba felvett, ott nyilvántartott kincsek közül válogattunk.

Szvetnik Joachim hagyatékai (Mélykúti települési Értéktár)

Szvetnik Joachim (1827-1988) Kossuth-díjas ötvösművész. Mélykúton született magyar anyja és szlovák apa gyermekeként. Szülei egyéves korában elváltak. Nevét a nagyközönség akkor ismerte meg, amikor 1977-ben közreműködött a magyar koronázási jelvények azonosításában, majd Amerikából való hazahozatalukban. Az ötvös-restaurátor mester az 1980-as években betegsége miatt Budapestről költözött vissza Mélykútra. Az 1885-1887-ben épült szülőházban kialakított kis műhelyben folytatta a munkásságát. Olyan művek helyreállítása történt meg itt, mint például az Esterházy-kincseket képező szarvserleg, a fedeles köves serleg, az ékköves kupa, a vöröstói úrmutató, valamint a *Ligeti Miklós* által megformázott Csongor és Tünde szobra, ami a második világháború végén sérült meg.

A szülőházából kialakított emlékhely élményt nyújt mindazok számára, akik szeretnék megismerni a jeles ötvös szerteágazó tevékenységét, művészetét. Itt kaptak helyet Szvetnik Joachim hagyatéki tárgyai, gyermek- és fiatalkori munkái, de érintetlenül álló restaurátorműhelye is megtekinthető. A könyvtárban helyezték el a hagyaték legtöbb elemét. Itt található fotóalbumokba rendezve az életét és munkásságát bemutató mintegy 2600 fénykép, valamint az eddig fellelt írásos dokumentációk (levelezése, jegyzőkönyvek, személyes iratok, újságcikkek stb.), valamint a mester munkáját megőrkítő magnó- és videofelvételek. Minden az alkotót, az ötvösművészt, de legfőképp a kivételes embert idézi.

A hagyatékhoz két sírhely is kapcsolódik. A kálvária temetőben Szvetnik Joachim és édesanyja nyughelye, valamint a pesti úti temetőben édesapja sírja, amelyek fokozott védelmet igényelnek.

Travnik Mariska képei (Keceli települési Értéktár)

Travnik Mariska 1899-ben született, s a fényképezés világa már egészen fiatalon rabul ejtette. A fotózás rejtelmeire Szabó Árpád keceli római katolikus lelkész tanította meg. A keceliek megörökítését már tizenöt évesen elkezdte. A képek többnyire ünnepi viseletben mutatják be Kecel parasztságát. Ezeket bajuszos legények, komor ábrázatú öreg parasztgazdák, sok megpróbáltatást megélt gazdaasszonyok, drága ruhákban pompázó megilletődött lányok, mezítlábas gyerekek, hetyke kereskedősegédek és büszke szabadságos bakák láthatók. A képeket őrző üveglemezek – hat évtized után – 1977-ben (más forrás szerint 1970-ben) kerültek elő a Travnik család padlásáról. Megtalálásukat követően a kalocsai Visky Károly Múzeum fotógyűjteményébe kerültek. Az így meglelt 1740 Travnik-felvétel néhány bizonytalan kivételtől eltekintve 1914 és 1919 között, az első világháború éveiben készült. A fényképek nemcsak néprajzi, hanem történeti szempontból is tanulságosak.

1918 táján Kecelen letelepedett egy hivatásos, iparendélyes fényképész: Szigeti László, akinek érdekeit sértette Mariska fényképező tevékenysége. Ezt néhány alkalommal, finoman bár, de ki is nyilvánította. Travnik Mariska ezért csökkentette az egyre inkább szabálytalannak számító tevékenységét. A nála fényképezkedők száma is fogyatkozott. A keceliek lassan átpártoltak az új, hivatásos fényképészhez. Amikor Travnik Mariska 1919-ben férjhez ment, s elköltözött a szülői háztól, végleg abbahagyta a fényképezést.

Zsidó temető (Tassi települési Értéktár)

A zsidók jelenléte Tasson a XVI. századig vezethető vissza. A környék legrégebbi hitközsége volt a tassi, utolsó zsinagógájuk 1834-ben épült. A településen 1941-ben 27 izraelita és 3 nem izraelita vallású zsidó élt (összesen a lakosság 10 százaléka). A falu zsidóságát 1944 májusában a kiskőrösi gettóba, majd a kecskeméti gyűjtőtáborba szállították. 1944. június végén onnan deportálták őket Auschwitz-Birkenau haláltáborába, ahonnan 1945-ben csak néhányan tértek vissza.

1944 előtt a tassi zsidóság jelentős szerepet vállalt a helyi gazdasági és kulturális életben, mindazonáltal tevékenységük nemcsak a településre, hanem a tágabb közigazgatási környezetre, a járásra, a megyére is hatással volt. Saját iskolájuk, zsinagógájuk volt. Legjelentősebb képviselőjük a helyi születésű Kemény Simon író, költő, publicista volt, aki 1945 februárjában vált a zsidóüldözés áldozatává, amikor is lebombázott kis háza kertjében meggyilkolták.

Tasson a zsidó temető a Kossuth körúton található. A körülkerített, szépen gondozott temetkezési helyen párhuzamos sírsorokba rendezett és az utókornak megőrzött, több száz éves héber feliratú sírkövek állnak, melyek vörös mészkőből, később fekete márványból készültek. Az alacsonyabbak felső része félkörös, a magasabbak obeliszkként dacolnak az idővel. A neveket héberül, később magyarul (vagy mindkét nyelven) vésték fel rájuk. A síremlékek formája és díszítése a hagyomány szabta keretek között a korstílusok és a temetkezési szokások változásait is mutatják. A mai Bács-Kiskun vármegyében és más magyar vidékeken kevés temető maradt meg ilyen, a település történetét is tükröző hiteles formában.

A soproni Testvériség Néptáncegyüttes (Győr-Sopron-Moson vármegyei Értéktár)

A nyugat-magyarországi németek a Mosonmagyaróvártól a Fertő-tó, Sopron és Kőszeghegyljén, a mai Burgenlandon át Rábafüzesig terjedő területre már a X. század utolsó évtizedeiben betelepültek. A soproni

Testvériség Néptáncgyűtes a több mint ezer éve itt élő német népcsoport egyedi néptánc kultúráját őrzi. Az 1963-ban megalakult művészi közösség célja, hogy fellépésein népszerűsítse, gyermekcsoportjai által átörökítse, a szervezett táncalkalmakon (táncházakban, továbbképzéseken, táborokban) megismertesse a feltörekvő nemzedékkel a soproni német nemzetiség – elsősorban a hajdani gazdapolgárok, a „poncichtekek” és a környéken élő „Hienz” népcsoport – táncagyományait.

A csoport művészeti vezetője huszonöt éven át *Brieber István* volt. Az ő néptánc-koreográfiáit a mai napig műsorra tűzi a táncgyűtes, így állítva emléket „Pityu bácsi” életművének. 1988-tól *Csoltói József* vette át az egyűtes művészeti vezetését, nagy gondot fordítva az utánpótlás-nevelésre. Az egyűtes számos elismeréssel büszkélkedhet, háromszoros arany minősítést, koreográfiai díjakat és nívódíjat is kiérdemelt, 1998-ban és 2013-ban Sopron Kultúrájáért Emlékéremmel tüntették ki. A Néptáncgyűtes ötven éves fennállását 2013-ban jubileumi kiadvány köszöntötte. Fejlődésük azóta is töretlen.

Dobroszláv Lajos festőművész munkássága (*Tata települési Értéktára*)

Az erdélyi Vingán született *Dobroszláv Lajos* (1902–1986) festőművész bolgár családból származott. Egyik nagyapja kántor-tanító, édesapja pedig vármegyei árvaszéki ülnök volt. Budapesten, a Magyar Képzőművészeti Főiskolán szerzett rajztanári oklevelet. 1926-tól pedagógusként dolgozott Felsőgallán. 1939-től vett részt műveivel kiállításokon. 1942-ben Tatán telepedett le véglegesen. Az alkotómunka mellett rajztanárként, 1950-1954 között pedig a helyi múzeum igazgatójaként tevékenykedett. 1950-ben Munkácsy Mihály-díjat kapott. Emlékét szeretettel őrzik, műveivel büszkélkednek, nem pusztán a művek rendkívül nagy száma, az életmű viszonylagos ismertsége, de művészetének minősége okán is.

A negyvenes években és az ötvenes évek elején nagyméretű, bányász témájú olajfestményeket festett, majd lírai hangvételű, posztimpresszionista szemléletű természetábrázolások révén vált az akvarellfestés egyik legjelentősebb hazai mesterévé. Negyvennégy évig élt és dolgozott Tatán. Műveiből 1987-ben a helyi múzeumban emlékkiállítást rendeztek. Képei a Magyar Nemzeti Galéria, az esztergomi Keresztény Múzeum és a tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményében is megtalálhatók.

Tatán – és Tatabánya-Felsőgallán –, ahol tizenhat évig rajztanárként működött, több emléktáblát is avattak a munkássága előtti tisztelgés és az utókor megbecsülése jeléül.

Siklósi „szerb-ortodox” templom (*Siklósi települési Értéktár*)

A siklósi szerbség története a XVI. században kezdődött. Ekkor tűnt fel itt a montenegrói származású Stefan *Štiljanović*, aki a török uralmat megelőzően az utolsó szerb despotaként és *Ferdinánd király* híveként számos csatában harcolt a hódítók ellen, majd a szlavón határőrök parancsnoka lett. Az oszmán seregeknek azonban nem tudott ellenállni, és Valpó várának elvesztése után Siklóstra vonult vissza. Itt is halt meg 1543-ban. Röviddel ezután ez a vár is török kézre került. Az oszmán katonák egy este *Štiljanović* sírjának helyén fényeket láttak. Elrejtett kincs reményében kutatni kezdtek a sírhely környékén, ám elásott kincs helyett egy illatos, teljesen ép holttestet találtak. Minderről értesültek a *šišatovaci* kolostorban is, ahonnan hamar követeket menesztettek Siklóstra, és a törökök illő „megajándékozását” követően a holttestet a kolostorba szállították. Egy évvel később szentté avatták.

A városban letelepedett szerbek adakozásaiból 1738-ban emelték az első templomukat. Miután ez leégett, 1806-ban épült meg a ma szerb ortodox imahely, a Szent Demeter-templom. Ennek kertjében sírhely emlékeztet az ortodox egyház siklósi illetőségű szentjére. Maga a templom egy copfstílusú épület, melyet kőkerítés választ el az utcától.

Hatalmas, díszes ikonosztáza 1836-ban készült. Évtizedekig nagyon elhanyagolt állapotban volt, de 2018-ban helyreállították, így ma ismét régi fényében ragyog. Évi három-négy alkalommal tartanak istentiszteletet a templomban, amelyeket elsősorban a helyben élő ötven-hatvan szerb látogat.

Orlai Petrics Soma életmű (*Mezőberényi települési Értéktár*)

Orlai Petrics (Petrich) Soma (1822-1880) festőművész több szállal kötődik Mezőberényhez. A városban született, apai ágon szerb, anyai ágon horvát gyökerű magyar családban, *Petric*s Sámuel jó módú csizmadia és *Salkovics* Karolina gyermekeként. *Petőfi* Sándor másod-unokatestvére volt. A középiskolai tanulmányait is Berényben kezdte, majd Szarvason és Sopronban végezte. Pápán jogi diplomát szerzett, de érdeklődése a festészet felé fordult. A képzőművészet alapjait és technikáit Bécsben, Rómában és Párizsban sajátította el. Hazatérése után portréfestésből élt Debrecenben. Egy újabb bécsi alkotói korszak után 1855-ben tért vissza Magyarországra. Ekkor Pesten telepedett le.

A magyar festészet megújítója volt. Leghíresebb képeivel a magyar történelmi tárgyú festészetben jelölte ki hosszú ideig vezető szerepét (II. Lajos tetemének megtalálása, Nádasdy nádor és Tinódi, Zách Felicián, Vak Béla, Attila halála, Búcsú a csata előtt, Milton tollba mondja az Elveszett Paradicsomot, Szent István ébredése stb.). *Petőfi*ről és szüleiről is festett arcképeket, de családtagjai körében is megörököltette a költőt. *Munkácsy* Mihály nagy támogatója volt. (Miltonjával témaadója is.) A mezőberényi evangélikus templom számára oltárképet is festett (Hagyjátok hozzám jönni a kisdedeket!). „Életműve meghatározó jelentőségű nem csak Mezőberény, de hazánk számára is” – olvasható az értéktári méltatásban.

Pollack Mihály síremléke (*Tahitótfalu települési Értéktára*)

Michael Pollack (Pollack Mihály) bécsi születésű német származású magyar építész (1773-1855). Huszonöt évesen érkezett Magyarországra, s haláláig hazánkban élt. Épületei elsősorban Pesten és Budán emelkedtek. Egyebek mellett az egykori Vigadó, Német Színház és Ludoviceum, valamint a még ma is álló Deák téri evangélikus templom, a budavári Sándor-palota és a Magyar Nemzeti Múzeum létrehozása

öregbíti a nevét. A magyar klasszicista építészeti stílus legismertebb képviselője volt. A *József nádor* alapította szépművészeti bizottság elnökeként is működött.

Felesége, *Eger* Magdolna révén kötődött Tahitótfaluhoz, ahol az 1800-as évek elején építette fel nyaralóját és présházát. Az egykori tahi szőlőhegyen megbúvó, különleges fákkal körülvett klasszicista épületek mellett a település kiemelkedő építészeti értéke az 1855-ben, Pesten elhunyt Pollack Mihály – a falu szigeti településrész temetődombjának tetején álló – sírmléke is.

A sírhantja fölé emelt emlékjelet a fővárosi Szent István-bazilika és Operaház építész – az ugyancsak német szülőktől származó, de Magyarországon született –, *Ybl* Miklós tervezte 1857-ben. A kriptát eredetileg feliratos bronz szarkofág fedte, amelynek eltűnését követően, az 1954-es helyreállítás óta kőlap zárja le. A három lépcsőfokkal kiemelt szarkofágon álló öntöttvas keresztet két oszlopköteg fogja közre, tetején timpanonnal. A terrakotta Krisztus-szobor fej eredetileg a Pollack család sírmlékét díszítette. A kriptát és az emlékművet az önkormányzat az építész iránt érzett tisztelete jeléül 2008-ban felújította, és a művész hagyatékából az egykori szüreti ház épületében emlékmúzeumot rendezett be. 2023-ban, Pollack születése 250. évfordulóján megtörtént a sírmlék újabb felújítása, melyet a Nemzeti Örökség Intézete a Nemzeti Sírfelújítási Program keretében végeztetett el.

Horvát nap Nardán (*Nardai települési Értéktár*)

Narda egy Szombathelytől nagyjából tíz kilométerre, az osztrák-magyar határ közelében fekvő közel félszáz lakosú község. A faluban mintegy ötszáz éve élnek együtt horvátok és magyarok. Jelenlegi lakóinak egyharmada horvát nemzetiségű. Nagyhirű nemzetiségi énekkarukat 1987-ben szervezték újjá és működtetik azóta is, 2007-től pedig tamburazenekarral is büszkélkedhetnek. Nemzetiségi kultúrkincsük felmutatására már a múlt század 90-es éveitől kezdődően tartottak horvát napokat, horvát napot. Ezek rendezője a helyi horvát kisebbségi, majd nemzetiségi önkormányzat volt (eleinte az önkéntes tűzoltókkal karöltve). Az eseményt nem kötötték állandó időponthoz, a nyári hónapok valamelyik hétvégéjén rendezték meg. Ünnepeles zöldhatár-nyitással tették könnyebbé az átellenes oldal aprófalvaiban élő horvát, osztrák és magyar érdeklődők számára is a részvételt.

A rendezvény hagyományosan horvát nyelvű tábori szentmisével kezdődik. A köszöntők után adják át a közösségért sokat tett személyek elismeréseit, majd énekes-zenés-táncos műsort adnak. Ezt éjszakába nyúló nemzetiségi bál követi. A fellépők között mindig helyet kapnak a nardai együttesek, a faluban működő horvát óvodások mellett anyaországi csoportok is, így többek között a muraszterdahelyi Mura kultúrcsoport, az odrai Mladost és a Donja Voća-i Kulturális Egyesület együttese. Hazai vendégként a szentpéterfai és a csémi táncgyűttes és a szombathelyi Durdice Vegyeskar is színpadra lépett már. A bálon húzta már a talp alá valót a Pinkica zenekar, de volt, hogy a fiatalokra tekintettel a Panche-rock együttes tüzesítette a talpakat. Legutóbb a szentpéterfai és nardai tagokkal alakult Tamburaški Sastav Žgáno együttesre hárult a báli muzsikálás megtisztelő feladata.

A szarvasi lovári cigányok lótarási szakértelme (*Szarvasi települési Értéktár*)

A roma közösség lótarási szakértelme több évszázados múltra tekint vissza. A lovakkal való együttélés a vándorló életmód velejárója volt. A cigányok lókereskedelmi tevékenysége a fölös lószaporulat értékesítése, illetve az idősödő állomány frissítésének szándékából alakult

ki. Idővel más kereskedőktől eltanulták a fortélyokat, tökéletesítették és a következő nemzedékeknek is átadták a tudást. *Dr. Domán Imre* A szarvasi cigányok című könyvében egész fejezetet szánt a folyamatra és ez irányú tevékenységük ismertetésére. Ő már a vásározó időszakban rögzítette a tapasztalatokat, amikor a helyi cigányok tudatos kereskedőként foglalkoztak a lovakkal, s vitték az egymást követő vásárookra értékesíteni azokat. Ráéreztek már arra is, hogy miként kell az olcsón megszerezhető lovakat úgy tartani, pihentetni, gyógyítani, hogy azok testileg és egészségileg feljavítva, magasabb áron legyenek értékesíthetők.

A Szarvason élő lovári cigányok ma is őrzik a hagyományokat, jeles lótartók. Nem is tekintik igazi cigánynak azt, akinek nincs lova. Állandó beszédtema közöttük a lótartás, és gyermekeiket is korán megtaníják erre. Újabban versenylovakat tenyésztenek tanyasi környezetben. Ezek már külföldön is keresettek.

Habán kerámiák (*Leányfalu települési Értéktára*)

Titkos technológia és sajátos motívumkészlet: a habán kerámia egy nagyon különleges gyökérzetű kerámiaművészeti hagyományt hordozó, egyben – a szakmai sajátosságokon túl – nemzetiségi jellegű művészet is. A habánok a mai Svájc és Tirol területén éltek, szülőföldjüket anabaptista vallásuk miatt kellett elhagyniuk. Cseh- és Morvaországban, de Erdélyben is (Alvinc) otthonra letek. Szívesen látták őket, mert több szakmában is Európa élvonalát képviselték.

A habán kerámia az itáliai reneszánsz és delfti holland elemekkel éppúgy rokonságot mutat, mint a kínai famille verte stílussal. Az erdélyi habán kerámia technológiája, formavilága a XVII. században fejlődött ki és állandósult. Rendkívüli művészeti értékük mellett tárgyaik használati értékkel is bírtak. Készítettek kályhacsempéket, kályhákat, edényeket, kupákat, palackokat, kancsókat, korsókat, csuprokat, bokályokat, tálakat, fűszertartókat is.

A különböző agyagkeverékek, alapmázak, festékek, frittek összetételét nem tették közzé, így őrizték meg kerámiaművészetük titkait. A növényi díszítőelemek egyedi alkalmazása ugyanúgy különlegessé teszi a habán kerámiákat, mint a kék szín fokozott jelentősége.

A habán kézművesség legjobb hagyományai ma is jelen vannak Leányfalun. *Marozsán József* habán-kerámiáit a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara 2002-ben a Magyar Kézművesség Remekművének minősítette.

(h)